INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA YALMNING ISHLAB CHIQARISH TARKIBI TAHLILI

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o'qituvchisi
Raximova Sarvinoz
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada O'zbekiston Respublikasida yalpi ichki mahsulotning (YaIM) ishlab chiqarish tarkibi kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi iqtisodiyot tarmoqlari kesimida yaratilayotgan qo'shilgan qiymat ulushini aniqlash, ularning o'zaro nisbatini baholash hamda iqtisodiy o'sishdagi tarkibiy siljishlarni ochib berishdan iborat. Ishda sanoat, qishloq xo'jaligi va xizmatlar sohasining YaIMdagi ulushi dinamikasi statistik ma'lumotlar asosida o'rganilib, tarkibiy o'zgarishlarning asosiy omillari tahlil qilinadi. Shuningdek, mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar, modernizatsiya jarayonlari va xizmatlar sektorining kengayishi natijasida yuzaga kelayotgan strukturaviy transformatsiyalar ilmiy asosda yoritiladi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, so'nggi yillarda xizmatlar sohasi ulushining ortib borishi va sanoatning diversifikatsiyalashuvi iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ayrim tarmoqlarda samaradorlik darajasi pastligi va resurslardan foydalanishdagi nomutanosibliklar mavjudligi aniqlanadi.

Kalit so'zlar: yalpi ichki mahsulot, ishlab chiqarish tarkibi, iqtisodiy tarmoqlar, qo'shilgan qiymat, sanoat, qishloq xo'jaligi, xizmatlar sohasi, tarkibiy o'zgarishlar, iqtisodiy o'sish, diversifikatsiya, strukturaviy transformatsiya, milliy iqtisodiyot

Kirish. Zamonaviy iqtisodiy taraqqiyot sharoitida mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishi nafaqat umumiy ishlab chiqarish hajmi, balki uning tarkibiy tuzilmasi bilan ham bevosita belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, yalpi ichki mahsulotning (YaIM) ishlab chiqarish tarkibini tahlil qilish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ishlab chiqarish tarkibi orqali iqtisodiyotda qaysi tarmoqlar yetakchi o'rin egallayotgani, qaysilari esa nisbatan sust rivojlanayotgani haqida aniq tasavvur hosil qilish mumkin.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli iqtisodiy islohotlar milliy iqtisodiyotning tarkibiy jihatdan yangilanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, sanoatni modernizatsiya qilish, xizmatlar sohasini kengaytirish va qishloq xo'jaligida samaradorlikni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar YaIM tarkibida muayyan siljishlarni yuzaga keltirmoqda. Bu esa iqtisodiyotning diversifikatsiyalashuvi va tashqi omillarga nisbatan barqarorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ishlab chiqarish tarkibining optimal darajada shakllanmaganligi, ayrim tarmoqlarda qo'shilgan qiymatning pastligi hamda resurslardan foydalanish samaradorligining yetarli emasligi kabi muammolar mavjud. Ushbu holat iqtisodiy o'sish sifatiga ta'sir ko'rsatib, uzoq muddatli rivojlanish istiqbollarini cheklashi mumkin.

Mazkur maqolaning maqsadi O‘zbekiston Respublikasida YaIMning ishlab chiqarish tarkibini tahlil qilish, undagi asosiy tendensiyalar va tarkibiy o‘zgarishlarni aniqlash hamda mavjud muammolarni ilmiy asosda baholashdan iborat. Shuningdek, tadqiqot doirasida iqtisodiyot tarmoqlari o‘rtasidagi nisbatni takomillashtirish va yuqori qo‘shilgan qiymat yaratuvchi yo‘nalishlarni rivojlantirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqish ko‘zda tutiladi.

Asosiy qism. Yalpi ichki mahsulotning ishlab chiqarish tarkibi mamlakat iqtisodiy tizimining ichki muvozanati, resurslardan foydalanish darajasi va tarmoqlararo bog‘liqlikni aks ettiruvchi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida YaIM tarkibini tahlil qilish orqali iqtisodiyotning qaysi yo‘nalishlari yetakchi rol o‘ynayotgani, qaysi sohalar esa rivojlanish zaxirasiga ega ekanligini aniqlash mumkin. Ushbu tahlil iqtisodiy siyosatni samarali shakllantirish va uzoq muddatli rivojlanish strategiyasini belgilashda muhim ilmiy asos vazifasini bajaradi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida xizmatlar sohasining ulushi barqaror ravishda ortib borayotgani kuzatilmoqda. Bu jarayon urbanizatsiya darajasining oshishi, aholining daromadlari o‘sishi va iste’mol talabi tarkibining o‘zgarishi bilan bevosita bog‘liq. Xizmatlar sektorining kengayishi, ayniqsa, savdo, transport, aloqa, moliya va turizm yo‘nalishlarida yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Mazkur sohaning rivojlanishi iqtisodiyotning moslashuvchanligini oshirib, yangi ish o‘rinlari yaratish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, xizmatlar sektorida yuqori qo‘shilgan qiymat yaratish darajasi barcha yo‘nalishlarda bir xil emas, bu esa ichki tarkibiy nomutanosibliklar mavjudligini ko‘rsatadi.

Sanoat sohasi YaIM tarkibida muhim o‘rin egallab, iqtisodiy o‘sishning asosiy drayverlaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. So‘nggi yillarda sanoatni modernizatsiya qilish, texnologik yangilanish va ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish bo‘yicha olib borilgan islohotlar natijasida uning tarkibida ijobiy o‘zgarishlar yuz bermoqda. Xususan, qayta ishlash sanoatining ulushi ortib borayotgani iqtisodiyotda xomashyo yo‘nalishidan yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulotlar ishlab chiqarishga o‘tish jarayonini ifodalaydi. Biroq, ayrim tarmoqlarda texnologik eskirish, energiya samaradorligining pastligi va ishlab chiqarish xarajatlarining yuqoriligi kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Bu holat sanoatning raqobatbardoshligini to‘liq namoyon etishiga to‘sqinlik qilmoqda.

Qishloq xo‘jaligi esa O‘zbekiston iqtisodiyotida an’anaviy ahamiyatga ega bo‘lib, uzoq yillar davomida YaIMning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllangan. Mazkur sohada amalga oshirilayotgan islohotlar, jumladan, yer munosabatlarini takomillashtirish, klaster tizimini joriy etish va mahsulotni chuqur qayta ishlashga e’tibor qaratilishi natijasida uning samaradorligi oshib bormoqda. Shunga qaramay, qishloq xo‘jaligining YaIMdagi ulushi nisbatan kamayib borayotgani kuzatiladi, bu esa iqtisodiyotning sanoat va xizmatlar tomon strukturaviy siljishini anglatadi. Ushbu tendensiya tabiiy jarayon bo‘lib, rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun xosdir, biroq bu jarayonda agrar sohaning barqarorligini saqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

YaIMning ishlab chiqarish tarkibidagi o‘zgarishlarni tahlil qilishda tarmoqlararo mutanosiblik alohida e’tibor talab qiladi. Iqtisodiyotda biror tarmoqning haddan tashqari ustunligi yoki aksincha, sust rivojlanishi umumiy samaradorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli, sanoat, qishloq xo‘jaligi va xizmatlar sektori o‘rtasida muvozanatni

ta’minlash iqtisodiy siyosatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ishlab chiqarish zanjirlarining uzviyligini kuchaytirish, xomashyoni qayta ishlash darajasini oshirish va ichki kooperatsiyani rivojlantirish muhim yo‘nalish sifatida qaralmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston iqtisodiyotida tarkibiy transformatsiya jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Bunda davlatning faol iqtisodiy siyosati, investitsiya muhitining yaxshilanishi va xususiy sektor rolining ortib borishi muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ishlab chiqarish tarkibini yanada takomillashtirish uchun innovatsion texnologiyalarni joriy etish, inson kapitalini rivojlantirish va raqamli iqtisodiyot imkoniyatlaridan keng foydalanish zarur.

Yuqoridagi tahlillar asosida aytish mumkinki, YaIMning ishlab chiqarish tarkibi nafaqat iqtisodiyotning joriy holatini, balki uning istiqboldagi rivojlanish yo‘nalishlarini ham belgilab beradi. Shu bois, tarkibiy o‘zgarishlarni chuqur o‘rganish va ilmiy asosda boshqarish O‘zbekiston iqtisodiyotining barqaror va muvozanatli rivojlanishini ta’minlashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Xulosa. O‘zbekiston Respublikasida yalpi ichki mahsulotning ishlab chiqarish tarkibini tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatadiki, milliy iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlar bosqichma-bosqich amalga oshib, xizmatlar sohasi ulushining ortishi hamda sanoatning modernizatsiyalashuvi asosiy tendensiyalar sifatida shakllanmoqda. Shu bilan birga, qishloq xo‘jaligining nisbiy ulushi kamayib borishi iqtisodiyotning an’anaviy agrar modeldan ko‘proq diversifikatsiyalashgan va xizmatlar hamda sanoatga tayanadigan modelga o‘tayotganini anglatadi. Biroq ushbu o‘zgarishlar har doim ham to‘liq muvozanatli kechmayapti, ayrim tarmoqlarda qo‘shilgan qiymat yaratish darajasining pastligi, texnologik orqada qolish va resurslardan samarali foydalanmaslik kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Shu sababli iqtisodiy o‘sishning miqdoriy ko‘rsatkichlari bilan bir qatorda uning sifat jihatlarini ham doimiy ravishda baholash zarur. Tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, YaIM tarkibidagi ijobiy siljishlar mavjud bo‘lsa-da, ularni yanada barqaror va yuqori samaradorlikka ega modelga aylantirish uchun tizimli yondashuv talab etiladi. Birinchi navbatda, sanoat tarmoqlarida chuqur qayta ishlashni kengaytirish va xomashyo eksportiga bog‘liqlikni kamaytirish lozim, chunki bu qo‘shilgan qiymatning ichki iqtisodiyotda qolishini ta’minlaydi va bandlikni oshiradi. Ikkinchidan, xizmatlar sohasida sifat va texnologik darajani oshirish, ayniqsa raqamli xizmatlar, moliyaviy texnologiyalar va logistika infratuzilmasini rivojlantirish orqali ushbu sektorning iqtisodiyotdagi strategik rolini kuchaytirish mumkin. Uchinchidan, qishloq xo‘jaligida samaradorlikni oshirish uchun innovatsion agrotexnologiyalarni joriy etish, klaster tizimini chuqurlashtirish va mahsulotni qayta ishlash darajasini kengaytirish muhim hisoblanadi, chunki bu qishloq hududlarining iqtisodiy faolligini oshiradi va urban-rural tafovutni kamaytiradi. Bundan tashqari, tarmoqlararo muvozanatni ta’minlash uchun davlat iqtisodiy siyosati investitsiyalarni strategik yo‘nalishlarga aniq yo‘naltirishi, yuqori qo‘shilgan qiymat yaratuvchi sohalarni qo‘llab-quvvatlashi va kichik hamda o‘rta biznesning ishlab chiqarish zanjirlaridagi ishtirokini kengaytirishi zarur. Umuman olganda, YaIMning ishlab chiqarish tarkibini takomillashtirish faqat statistik o‘sishni emas, balki iqtisodiyotning ichki sifatini yaxshilashni ham anglatadi, shuning uchun ham kelgusida asosiy e’tibor innovatsion rivojlanish, diversifikatsiya va samaradorlikni oshirishga qaratilishi lozim.

ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ishmuhamedov, A. E., & Xolmominov, Sh. R. (2005). O‘zbekiston milliy iqtisodiyoti. Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti.
2. To‘xliyev, N., Xolmatov, N., Ermamatov, Sh., & Haqberdiyev, Q. (2018). O‘zbekiston iqtisodiyoti. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimi nashriyoti.
3. Shodmonov, Sh. Sh. (2010). Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: Iqtisod-moliya nashriyoti.
4. Qobilov, Sh. R. (2013). Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi nashriyoti.
5. Mamedov, X., Muminov, N., Umarov, A., & Ismailov, A. (2022). Iqtisodiyot nazariyasi (II tom). Toshkent: Bookmany print.